

kimuksen haaran perusajatuksia. Meillet'n tähän asti vain ranskaksi saatavilla olleen artikkelin kääntäminen ja julkaiseminen on kulttuuriteko. ■

KRISTA OJUTKANGAS  
*Suomen kieli, Fennicum,*  
*Henrikinkatu 3,*  
*20014 Turun yliopisto*  
Sähköposti: *krioju@utu.fi*

## LÄHTEET

- HAKULINEN, LAURI 1979: Suomen kielen rakenne ja kehitys. Neljäs, korjattu ja lisätty painos. Otava, Helsinki.
- HEINE, BERND – CLAUDI, ULRIKE – HÜNNE-MEYER, FRIEDERIKE 1991: Grammaticalization. A conceptual framework. The University of Chicago Press, Chicago.
- ITKONEN, ESA 1997: Maailman kielten erilaisuus ja samuus. Gaudeamus, Helsinki.

## TYPOLOGISTA LAUSEOPPIA

**Esa Itkonen** *Maailman kielten erilaisuus ja samuus. Gaudeamus sine loco et anno* (esipuhe päivätty 1996). IX + 317 s. ISBN 951-662-692-0.

**S**uomenkielistä kirjallisuutta kielellisistä universaaleista ja kielitypologiasta ei ole juuri saatavissa, joten Esa Itkonen uusi teos tulee tarpeeseen. Kirjan nimessä »erilaisuus» viitataan typologiaan ja »samuus» universaaleihin — kysehän on saman asian kahdesta eri puolesta.

Itkonen keskittyy erityisesti lauseen rakenteen analyysiin typologisesti erilaisissa kielissä, ja kirjan ehdottomasti parasta antia onkin lauseenjäsenten, semanttisten roolien ja argumenttirakenteen muutosten käsittely. Esimerkiksi transitivisuusjatkumo »transitiivi > refleksiivi > mediaali > intransitiivi > agentiton passiivi > agentillinen passiivi» (s. 209) ja sitä selventävät erikieliset esimerkit ovat mielenkiintoisia. Euroopan kielten lisäksi aineistoa on otettu eniten jorubasta, suahilista, hindistä ja kwakiutlista, joihin Itkonen on perehtynyt kiitetävän perusteellisesti.

Kirjan syntaktisen ytimen kummallekin puolelle on kuitenkin kirjoitettu useita lukuja, joiden anti kokonaisuudelle on pienempi. Sanan ja sanaluokkien käsittely kirjan

alkupuolella on hengästyttävän tiivistä ja jättää lukijan usein hämmennyksen valtaan. Sivulla 14 käsitellään syntaktista paikkaisuutta, sivulla 27 rektiota (joka kattaa myös valenssin), mutta näitä ei suhteuteta toisiinsa. Sivulla 14 todetaan, että »prepositio on vähintään kaksipaikkainen», mikä näyttää semantiikan ja syntaksin sekoittamiselta.

Kirjan loppuluvut puolestaan ovat mielenkiintoisia ja haasteellisia, mutta nekin jäävät ikään kuin irrallisiksi esseiksi; aiheina ovat sarjaverbirakenteita käyttävät kielet, viittomakielet, pikkulapsen esikielellinen ajattelu, kielitieteen ja semiotiikan suhde sekä periaatteellinen mahdollisuus kommunikoida maapallon ulkopuolisten siviilisaatioiden kanssa.

Alku- ja loppuluissa korostuu myös kirjan perusvika, joka vähentää sen käyttökelpoisuutta niin oppikirjana kuin tutkimusten lähtökohtanakin. Kirja vaatii lukijalta kielitieteellisten termien ja (englanninkielisen) lingvistisen peruskirjallisuuden tuntemusta; mutta tällainen lukija odottaisi, että asioita käsiteltäisiin tutkimuskirjalli-

suuden keskeisiin teoksiin viitaten ja niitä arvioiden. Yllättävän usein Itkoselta puuttuvat keskeiset lähteet — silloinkin, kun niissä olisi nimenomaan typologista aineistoa. Tällä tavoin tyhjän päälle kirjoitettuja aihepiirejä ovat esimerkiksi tempus (ilman Reichenbachia, Comriea, Dahlia), evidentialisuus (joka on nimetty »eksperientiaalisuudeksi» ja sotkettu episteemiseen modaalisuuteen), aspekti (ilman Comriea, Dahlia, Bybeeta), passiivin ja resultatiivin suhde (välttämätön viite olisi Nedjalkov, saatavilla myös englanniksi). Kreolikielten kieliopin synnystä lähteenä on pelkästään Bickerton, joka edustaa selvästi vähemmistökantaa nykykreolistien keskuudessa. Kun tuntee toisaalta Bickertonin biologismin ja toisaalta Itkosen rajun kritiikin Chomskyn UG-käsitettä kohtaan, tässä voi jo nähdä tahatonta ironiaa!

E erityisen kiusallista lähteitten puute on silloin, kun Itkosella on varma negatiivinen mielipide jostakin asiasta. Piaget'n kehityspsykologia voi olla riittämätön, mutta lukija haluaisi tietää, mikä Piaget'n teos Itkosella on mielessään. Pääsanamerkintä/määritteenmerkintä ei vakuuta Itkosta typologise- na piirteenä, mutta hänen olisi sentään pitänyt mainita Nicholsilta edes yksi artikkeli (mieluummin yksi kirja). Sanajärjestystypologia kuitataan puolella sivulla (s. 54) ilman pitempiä diskussioita, yhtenä syynä muun muassa: »SOV- ja VSO-rakenteet korreloivat muiden rakenteiden kanssa, mutta näiden korrelaatioiden pohjalta tehdyt ennusteet ovat silti toisinaan [!] epätoisia». Itse olen oppinut juuri Itkosen kursseilla, että korrelaatiot perustuvat merkitseville todennäköisyyksille, eivät välttämättömyyksille. Kaikkiaan koko sanajärjestyksen sivuuttaminen syntaktiseen typologiaan keskittyvässä kirjassa on varsin idiosynkraattinen ratkaisu.

Luku, jonka otsikko on »kielitypologia», käsittelee leimallisen vanhanaikaisesti

vain morfosyntaktista typologiaa. Sen rehabilitointi nimenomaan Sapirin esittämässä muodossa on perusteltua, mutta jälleen kirjasta puuttuvat viittaukset myöhempien tutkijoiden (Greenberg, Cowgill) kvantitatiivisiin versioihin; tekstistä (s. 52) saattaa saada sen käsityksen, että kvantifioinnin on keksinyt vasta Comrie.

Valitettavasti on sanottava suoraan, että Itkonen tekee sen, mitä yliopistossa ei ole tapana suositella edes opiskelijoiden harjoitustöissä: kirjoittaa aihepiiristä käsittelemättä tai ottamatta edes kirjallisuusluette- loonsa kyseisen aihepiirin yleisesti tunnettuja, helposti saatavissa olevia perusteoksia. Tällainen ratkaisu ei täytä tieteellisyyden vaatimuksia eikä auta jostakin aihepiiristä kiinnostunutta eteenpäin. Itkonen onkin eräänlainen lingvistiikan Egon Friedell: hänen persoonallinen otteensa tuottaa välillä kiehtovaa luettavaa, mutta vie välillä met- sään; huoleton suhtautuminen lähteisiin tekee mahdottomaksi käyttää teosta oman tutkimuksen lähtökohtana. Kirja on pikem- minkin puheenvuoro kuin käsikirja tai op- pikirja.

Esimerkkinä Itkosen ärsyttävyyden ra- jaa koettelevasta kaikkietävyydestä voisi olla seuraava jakso (s. 138):

Lopuksi voidaan kysyä, millainen olisi kieli, joka kumoaisi aidosti 'substantii- vi vs. verbi' -distinktion. Sellaisessa kielessä seuraavanlainen vaihdannai- suus pätsisi kautta linjan:

(183) mies juoksee = juoksu miehii

Tällaisessa kielessä säilyisi substantii- vin ja verbin välillä muodollinen ero, mutta ei mitään leksikaalista eroa. — Yhtään tällaista kieltä ei kuitenkaan ole olemassa.

Itkonen esittää siis rohkean (joskin ensi näkemältä riskittömän) väitteen kaikista maailman kielistä. Mutta kuten hän on itse

▷

osoittanut eräitten papualaisten kielten ongelmallisuuden peruslausekäsitteen kannalta, myös substantiivin ja verbin käsitteitä on pidetty ongelmallisena polynesiaalaisten kielten kannalta, ja näihin hän ei viittaa. Tongassa lauseet 'naiset juoksivat' ja 'juoksijat olivat (kaikki) naisia' eroavat syntaktisesti vain 'juosta'- ja 'nainen'-sanojen paikan osalta. Tempuksen ja aspektin merkitys liittyy ensimmäisessä lauseessa juoksemiseen, toisessa 'nais'-morfeemiin; määrällisyyden ja monikollisuuden merkitys liittyy ensimmäisessä 'nais'-morfeemiin, toisessa taas juoksemiseen (Broschart 1997: 134). Tämä tulee lähelle Itkosen kuvitteellista esimerkkiä, ja vaikka tongassakin on leksikaalisia luokkia, olisi perusteltava, miksi ne voitaisiin jakaa juuri »substantiiveihin» ja »verbeihin» jo leksikossa.

Kieliopillistumista käsittelevä kirjallisuus loistaa poissaolollaan, mikä sekin on kummallista, koska se olisi relevanttia juuri sen Itkosen tärkeänä pitämän kysymyksen kannalta, miksi kielet ovat sellaisia kuin ovat. Kieliopillistumista kyllä sivutaan useassa kohdin (esimerkiksi adpositioiden käsittelyn yhteydessä), mutta esimerkiksi »tempusta» ja »aspektia» käytetään surutta sekä semanttisen että kieliopillisen kategorian nimenä. Ellei lukija huomaa tätä, häntä voi johtaa harhaan esimerkiksi tämä Itkosen väite (s. 100): »Ei ole olemassa kieltä, josta tempus puuttuisi.»

Vaikka tekijän tarkoituksena on ollut kirjoittaa nimenomaan suomenkielinen yleisesitys alasta, josta sitä ei ole aiemmin ollut saatavissa, hän ei selvästikään ole ottanut tavoitteekseen alan suomalaisen terminologian vakiinnuttamista. Englantilaiset tai englannin kautta omaksutut ilmaukset jäävät usein kääntämättä ilman näkyvää syytä: »Function determines form», »big bang» (*alkuräjähdyks*), »vs.», »de facto» (kun *todellisuudessa* ajaisi saman asian), »swahili». Kirjoittaessaan »selvät tapaukset» Itko-

nen mielellään lisää sulkuihin »clear cases». Silloin kun termit on suomennettu, en aina pidä valintaa onnistuneena, esimerkiksi »obliikki» (*obliikvi*), »kategoriakuuluvuus» (*kategorian jäsenyys*; usein riittäisi pelkkä *kategoria*). Morfeemeittaisissa käännöksissäkin tekijä suosii englantia. Venäjä on translitteroitu englantilaisittain, mutta eri lailla eri esimerkeissä, eikä minkään tunnetun standardin mukaisesti.

Paikka paikoin Itkonen kirjoittaa kömpelöä, jopa anglisistista suomea: sanat »referoivat» esineitä (passim); »nälän tarpeen tyydyttäminen on mitä ilmeisin perushyvä» (s. 5); »aika on todellisuudessa oma ontologinen kategoriansa, mutta usein se ymmärretään paikan metaforaksi» (s. 14, ilmeisesti päinvastoin?), »kulloisenkin preposition identiteetti» (s. 28, po. *preposition valinta*), »manipulaation kohteena olevaa määrällistä tai geneeristä esinettä edustava objekti» (s. 33, po. *teon kohteeseen viittava määräinen tai geneerinen objekti*).

Kirjan lopussa olevat hakemistot (jotka Itkosen tyylille uskollisesti ovat »indeksejä») kattavat vain kielet ja erisnimet. Asiahakemiston puute vähentää kirjan käyttökelpoisuutta, samoin kuin niukka bibliografia, jossa on lähinnä vain englanninkielisiä teoksia.

Kaikkiaan kirjan perusajatus on hyvä, mutta toteutus on jäänyt puolitiehen. Tehävä on ollut tekijälle ehkä liian laaja hänen siihen käyttämänsä aikaan nähden. ■

JOUKO LINDSTEDT

*Slavistiikan ja baltologian laitos, PL 4, 00014 Helsingin yliopisto*

Sähköposti: *Jouko.Lindstedt@Helsinki.Fi*

## KIRJALLISUUTTA

BICKERTON, DEREK 1981: *Roots of language*. Karoma, Ann Arbor.

- 1990: Language and species. The University of Chicago Press, Chicago.
- 1991: On the supposed »gradualness» of creole development. – *Journal of Pidgin and Creole languages* 6 s. 25–58.
- BROSCHART, JÜRGEN 1997: Why Tongan does it differently: Categorical distinctions in a language without nouns and verbs. – *Linguistic typology* 1 s. 123–165.
- BYBEE, JOAN – PERKINS, REVERE – PAGLIUCA, WILLIAM 1994: The evolution of grammar. The University of Chicago Press, Chicago.
- COMRIE, BERNARD 1976: Aspect: An introduction to the study of verbal aspect and related problems. Cambridge University Press, Cambridge.
- 1985: Tense. Cambridge University Press, Cambridge.
- COWGILL, WARREN 1966: A search for universals in Indo-European diachronic morphology. – Joseph H. Greenberg (toim.), *Universals of language* s. 114–141. 2. painos. The MIT Press, Cambridge.
- DAHL, ÖSTEN 1985: Tense and aspect systems. Blackwell, Oxford.
- GREENBERG, JOSEPH 1960: A quantitative approach to the morphological typology of language. – *International journal of American linguistics* 26 s. 178–194.
- 1974: Language typology: A historical and analytical overview. Mouton, The Hague.
- NEDJALKOV, VLADIMIR 1988: Typology of resultative constructions. *Typological studies in language* 12. John Benjamins, Amsterdam.
- NICHOLS, JOHANNA 1992: Linguistic diversity in space and time. The University of Chicago Press, Chicago.
- REICHENBACH, HANS 1966 [1947]: Elements of symbolic logic. The Free Press, New York.

## PERUSTEOS ITÄMERENSUOMALAISTEN NIMITYKSISTÄ

**Riho Grünthal** *Livvistä liiviin. Itämerensuomalaiset etnonymit*. Castrenianumin toimitteita 51. Helsinki 1997. 283 s. ISBN 952-5150-00-3.

**E**tnonyymeihin liittyy ja liitetään monenlaista historiallis-kulttuurista painolastia. Näin myös etnonymien alkuperään, oli se sitten aivan ilmeinen tai täysin hämärän peitossa. Kummankinlaisia tapauksia sisältyy itämerensuomalaisten kielten ja kansojen nimityksiin, joiden taustoja selvittää Riho Grünthal vuonna 1996 valmistuneeseen lisensiaatintyöhön perustuvassa kirjassaan *Livvistä liiviin: Itämerensuomalaiset etnonymit*. Opinnäytetyönsä ohella Grünthal on harjaantunut etymologiatyöhön *Suomen sanojen alkuperä*-sanakirjan toimittajana, ja *Livvistä liiviin*

onkin pätevää työtä, ekstralingvistiset taustatekijät huolella huomioon ottava mutta etnohistoriallisiin lillukanvarsiin sotkeutumaton esitys kiintoisasta kysymysvyyhdestä.

Lähdekirjallisuutta ja sen tutkimusta esittelevän johdantokatsauksen jälkeen — joka on hyödyllistä lukemista jokaiselle tutkimushistoriatietojensa verestystä kaipaavalle — Grünthal aloittaa tarkastelun Suomesta ja suomalaisista, siis *Finland-*, *fenni-*, *finni-* sekä *suomi-*nimistä. Näiden alkuperää on pohdittu runsaasti, vaikka tarjotuista selityksistä suuri osa on nykytietämyksen valossa vain hupaisia kuriositeet-